

'Ik ben geïnteresseerd in de donkere kant van het leven'

Oek de Jong over literatuur en trauma

Jellie Brouwer

Heel diep in een prachtig pand aan een van de Amsterdamse grachten woont Oek de Jong in het achttiende-eeuwse achterhuis. Ergens in het gesprek vertelt hij hoe een meisje dat achter dezelfde monumentale voordeur woont eens een woedeaanval kreeg waar zelfs haar moeder bang van werd. Hij herkende zichzelf in haar. Hoe hij als kind driftbuien kon hebben en hoe de drift van dat boze buurmeisje in *Zwarte schuur* terecht zou komen.

In het achterhuis van De Jong staat een forse tafel met rode Eames-stoelen, omgeven door talloze boeken, het nieuwste van eigen hand op tafel, samen met een schaal met stroopwafels en druiven. Een piano tegen de muur, een lekkere bank. Alles ademt rust.

De vraag luidt: wat voor rol speelt het begrip trauma in de roman *Zwarte schuur* van Oek de Jong en wat voor rol speelt het in het leven van hemzelf? In de eerste plaats is De Jong schrijver, auteur van inmiddels klassieke Nederlandse romans, die in de literaire canon zijn opgenomen. Romans als *Opwaaiende zomerjurken*, *Cirkel in het gras*, *Pier en oceaan*, *Hokwerda's kind*, en ook zijn nieuwste roman *Zwarte schuur* werd weer een groot succes.

Zwarte schuur vertelt het levensverhaal van Maris Coppoolse, 59, succesvol schilder en op het toppunt van zijn roem met een overzichtstentoonstelling in het Stedelijk Museum te Amsterdam. Hij heeft een langdurige relatie met Fran, met wie hij samen haar twee kinderen heeft opgevoed.

Alles begint te schuiven als ter gelegenheid van de opening van de tentoonstelling in het Stedelijk een groot artikel verschijnt in een weekblad. Hierin wordt onthuld hoe Maris Coppoolse op zijn veertiende in een boerenschuur een gruwelijk ongeluk heeft veroorzaakt waarbij een vijftienjarig meisje, Matty, omkwam. Dit nadat hij een week eerder zelf door drie oudere jongens in elkaar was geslagen. Dood door schuld, luidde het vonnis, dus geen moord. De Jong: 'Daar stond in die tijd, in de jaren zestig, voor een minderjarige een jaar tuchtschool voor met TBR. Maris zit daar met andere jongens die misdrijven hebben gepleegd. De TBR duurt vijf jaar. Hij moet regelmatig op gesprek bij een psychiater.'

Een traumatische gebeurtenis waar Maris sindsdien nauwelijks meer over heeft gesproken. In zijn familie wordt erover gezwegen. Hijzelf heeft het vreselijke ongeval diep weggestopt. Alleen zijn vrouw Fran is op de hoogte. En dan is daar dat portret in het veelgelezen weekblad, in één klap weet iedereen het. Een bom middenin een wereld van gloedvol succes.

De Jong was niet echt blij toen iemand van de afdeling marketing bij de uitgeverij op de flaptekst wilde vermelden dat het in de roman om een man met een trauma ging. 'Trauma is, net als depressie, zo'n versleten begrip. Je kunt het tegenwoordig op zo ongeveer elke heftige ervaring plakken.' Toch is het op de cover terecht gekomen. *Zwarte schuur is een roman over leven met trauma en de verwerking ervan*. En daar is geen woord van gelogen.

De Jong werkt nooit vanuit psychologische concepten. 'Ik werk vanuit een dramatisch conflict en met dat conflict is de psychologische problematiek natuurlijk meteen een gegeven. Ik heb tijdens het schrijven eigenlijk helemaal niet gedacht

vanuit het begrip trauma, maar alleen vanuit het drama in de schuur en het effect dat dat op een aantal levens heeft gehad. '

Toch opmerkelijk, want mij viel bij het herlezen van *Zwarte schuur* op, dat de roman doorspekt is van trauma.

Niet alleen Maris heeft te kampen met een allesbepalende gebeurtenis, ook zijn geliefde Fran heeft een vreselijke ervaring. Nadat ze de vader van haar kinderen de deur heeft gewezen, omdat hij pathologisch vreemdgaat, vertrekt deze naar Rome waar hij een paar weken later verongelukt met zijn auto. Is het een ongeluk of suïcide? Hun kinderen Stan en Thijs zijn dan nog heel klein en vooral Stan lijkt dit voorval met zich mee te dragen door liefdesrelaties aan te gaan met onmogelijke mannen.

Broer en zus omhelsden elkaar en bleven lang in omhelzing staan. Fran keek eerst vertederd toe en wendde toen haar blik af omdat het zo lang duurde, veel te lang vond ze.

Door die omhelzing op het tuinpad herinnerde ze zich hoe de kinderen zich na de dood van hun vader aan elkaar hadden vastgeklampt, soms letterlijk, zoals op de begrafenis. Ze waren toen drie en vijf. Ze hadden altijd veel samen gedaan, zij het dominante bazige zusje, hij het vriendelijke en volgzame broertje, veel te wijs voor zijn leeftijd. Op het schoolplein had Thijs, hoe teruggetrokken hij ook was, nooit iets te duchten gehad, want Stan waakte over hem, zo nodig hardhandig. Ze waren altijd heel nauw met elkaar verbonden gebleven. Zelfs nu ze op twee verschillende continenten woonden, belden en mailden ze elkaar nog veelvuldig. Thijs was de enige die toegang had tot Stan wanneer ze zich in een bui van diepe neerslachtigheid voor iedereen had afgesloten. De afgelopen weken had hij haar in het Midden-Oosten steeds gevolgd.

Toen de roman bijna af was, heeft De Jong een omvangrijk boek over trauma gelezen: *The body keeps the score* (2014) van Bessel van der Kolk. Het boek is inmiddels een standaardwerk, een dat op de bestsellerlijst van de *New York Times* terecht kwam en daar al meer dan 153 weken staat. De 79-jarige auteur Bessel van der Kolk is een Nederlands/Amerikaans specialist op het gebied van trauma. Hij groeide op in een streng religieus gezin in Den Haag en studeerde geneeskunde in Chicago. Hij kwam nooit meer terug naar Nederland en specialiseerde zich tot psychiater. In 1982 stichtte hij in Boston het Trauma Center voor onderzoek naar en de behandeling van posttraumatische stress. Van *The body keeps the score* zijn inmiddels meer dan drie miljoen exemplaren verkocht en het is in 39 talen vertaald. In 2016 verscheen een Nederlandse vertaling: *Traumasporen*.

De crux van Van der Kolks onderzoek is: de geest mag trauma's als kindermishandeling, seksueel misbruik of oorlogservaringen diep wegstoppen, het lichaam vergeet niet wat er is gebeurd. Dat leidt doorgaans tot allerlei klachten, van hevige stress, depressies en onbeheersbare woedeaanvallen tot alcoholisme. Door naast gesprekstherapie en medicatie onconventionele behandelmethoden te gebruiken als yoga, EMDR en neurofeedback – inzicht krijgen in de eigen hersenactiviteit – kan een slachtoffer van zijn trauma worden bevrijd, stelt Van der Kolk.

Wetenschap, therapie en literatuur

Ook de Jong is onder de indruk van het werk van Van der Kolk. 'Het gaat om een psychiater en neurowetenschapper die meer dan veertig jaar met getraumatiseerde patiënten heeft gewerkt. In 1980 slaagde hij er met een groep wetenschappers in om het posttraumatisch stresssyndroom (PTSS) in de DSM te

laten opnemen.' De DSM is *The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, het handboek waarin geclassificeerd wordt welke criteria gelden voor bepaalde psychische stoornissen.

'Sinds de Eerste Wereldoorlog zijn medici geïnteresseerd in getraumatiseerde soldaten. *Shellshock* heette het toen. Van der Kolk is zijn onderzoek naar trauma in de jaren zeventig begonnen met Vietnamveteranen en heeft het uitgebouwd naar seksueel misbruik, mensen die getraumatiseerd raakten door geweld van hun ouders of hun kind hebben zien verongelukken. Hij is wetenschapper, maar werkt ook als therapeut en heeft allerlei technieken ontwikkeld om mensen te bevrijden van hun trauma.

'Een van de dingen die hij heeft vastgesteld is dat een traumatische ervaring de structuur van de hersenen kan veranderen. Het alarmsysteem gaat anders werken, waardoor je gevoelig wordt voor prikkels die het trauma weer oproepen. Het omgekeerde kan ook plaatsvinden. Een therapie kan de hersenen herprogrammeren en het ontregelde alarmsysteem tot bedaren brengen.

'Je kunt jezelf dus echt veranderen door middel van therapie. Mensen die bijvoorbeeld last hebben van dwangmatige handelingen, kun je daarvan afhelpen, en als dat werkt vindt er een meetbare verandering plaats in het brein. Van der Kolk is een van de eerste wetenschappers die aantoonde dat de effecten van een trauma ook in het lichaam gaan zitten. Trauma kan je immuunsysteem beïnvloeden. Toen Van der Kolk begon met zijn onderzoek was er in feite nog maar heel weinig over bekend. Het neurologisch onderzoek naar trauma heeft de laatste decennia een enorme vlucht genomen. Het is interessant om te lezen wat er nu allemaal mogelijk is in de behandeling van getraumatiseerde mensen.'

De Jong heeft ook veel gelezen over de Shoah. Een verhaal dat hem altijd is bijgebleven is dat van de Franse politica Simone Veil (1927-2017) die Auschwitz overleefde. 'Ze vertelde in een kranteninterview dat ze na de oorlog in Parijs niet in de rij kon staan bij een bioscoop, omdat ze er dan weer aan werd herinnerd hoe ze in het kamp uren in de rij moest staan wachten om aan eten te komen. Dat duidt op een diep trauma: dat je heel angstig wordt als je simpelweg in de rij staat voor kaartjes voor de bioscoop.'

Ook in *Zwarte schuur* komt het trauma van de Shoah voorbij. De kinderrechter die Maris als 14-jarige veroordeelt is geënt op een oud-kinderrechter uit Amsterdam, Anita Leeser (die achterin de roman wordt bedankt door de auteur). 'Ik vond het belangrijk om de juridische kwesties te checken. "Dood door schuld" is iets heel anders dan "moord". Zij heeft mij enorm geholpen. Ze is kinderrechter geweest in Amsterdam en ze heeft samen met haar moeder als jong meisje Bergen-Belsen overleefd. Met dit oorlogsverleden is ze zich als rechter gaan inzetten voor jongeren zoals Maris, die uit problematische milieus komen en het verkeerde pad opgaan. Ze is een aantal van die jongeren vele jaren na hun rechtszaak weer gaan opzoeken. Ze heeft er een mooi boek - *Een moeilijke jeugd* (2008, met Loes de Fauwe) over geschreven. Zij is zo'n rechter die zich betrokken voelt bij de delinquenten die ze heeft veroordeeld. Ik heb haar een cameo gegeven in mijn roman.

De Jong is bij haar op bezoek geweest in Amsterdam-Zuid. 'We hebben een paar uur zitten praten. Ik vond haar een imposante persoonlijkheid. Toen ze de deur opendeed en ik haar zag, voelde ik meteen: deze vrouw heeft heel veel geschiedenis bij zich. Ik wist toen nog niets van haar.'

Is trauma herkenbaar? In *Zwarte schuur* staat een mooie scène waarin Fran Maris' verdriet herkent, lang voordat dit wordt uitgesproken.

In zijn ogen zag ze een floers van droefheid, die er geen moment uit verdween, ook niet als hij lachte. (...) Ondanks de verwarring was ze ook helderziend geweest: ze had toen al geweten dat er iets met hem was, dat hij iets bij zich droeg.

'Dat vind ik heel fascinerend in liefdesaffaires: dat mensen zich vaak tot elkaar aangetrokken voelen door iets in de achtergrond, maar dat ze er pas later achter komen wat dat is. In het geval van Maris en Fran is hun trauma ook nog eens met schuld beladen. Maris voelt zich schuldig aan de dood van een meisje. Fran vermoedt dat het auto-ongeluk van haar ex een soort zelfmoord is geweest, nadat ze hem, de vader van haar kinderen, de deur heeft uitgezet. Een met schuld beladen verleden is een motief dat ik wel vaker heb gebruikt, bijvoorbeeld in mijn derde roman *Hokwerda's kind*. Het is bekend dat de gevolgen van trauma van generatie op generatie kunnen worden doorgegeven.'

De Jong legt uit dat hij als schrijver het fenomeen trauma in zijn romans vanuit een heel andere benadering verwerkt dan die van de wetenschapper of de therapeut. 'Een wetenschapper werkt vanuit onderzoek en komt zo tot concepten en theorieën. Een therapeut werkt vanuit een gesprek en komt zo tot een diagnose. Een schrijver werkt vanuit beelden, vanuit een verhaal waarin de psychologie een gegeven is. De psychologie geeft het verhaal de lading die het de moeite waard maakt om er jarenlang aan te werken. Zonder die lading zou ik het niet volhouden. Bovendien moet er iets van mezelf in zitten.'

En wat is het in dit geval?

'Dat weet ik niet precies. Ik heb, vermoed ik, veel nare ervaringen in mijn vroege kinderjaren gehad in Dokkum, Friesland. Ervaringen die voor een volwassenen niets betekenen, maar voor een klein kind heel pijnlijk kunnen zijn omdat het weerloos is.'

Een grote psychologische belangstelling

Ook de Jong is de zoon van de neerlandicus en historicus Klaas de Jong, die staatssecretaris van Onderwijs was in de kabinetten Den Uyl en Van Agt. Toen hij zeven jaar was, verhuisde het gezin vanuit Dokkum naar Goes in Zeeland. 'In die tijd was het echt een emigratie. Ik had net Fries geleerd, dus ik sprak eindelijk dezelfde taal als de jongens op straat, en toen ging ik naar Zeeland en moest ik Zeeuws leren spreken. Het verschil in mentaliteit tussen het Friese en Zeeuwse platteland was in de jaren zestig heel groot.'

Wat er in Dokkum aan pijnlijks is voorgevallen in zijn vroege kinderjaren is vervaagd. 'De herinnering die ik heb aan op straat verkeren is door angst en onzekerheid omgeven. Ik ben door andere kinderen achtervolgd. De meest positieve herinneringen zijn de natuurervaringen. Het weidelandschap met de terpen en de prachtige sloten niet ver van de Waddenzee. Ik heb nog altijd een sterke binding met dat type landschap, maar de omgang met andere kinderen ging stroef. Ik voelde me misplaatst, wat ook te maken had met mijn moeder, die uit een welgesteld milieu in Amsterdam-Zuid kwam en zich in Dokkum niet op haar plaats voelde, temeer omdat iedereen daar toen nog Fries sprak. Ze vond de Friezen bot. Haar negatieve houding zal naar mij zijn doorgestraald.

'Mijn nare herinneringen zijn allemaal gehuld in nevelen. Ik ben daar ook eventjes lid geweest van een gymnastiekclub. Daar heb ik ook heel nare gevoelens over. Ik denk weleens dat ik er onder hypnose achter zou kunnen komen wat daar is gebeurd. Maar ik twijfel erover of ik dat moet doen, want hier ligt natuurlijk ook een bron van mijn schrijverschap.

'Ik ben in psychotherapie geweest, halverwege mijn dertigste. Ik was toen helemaal vastgelopen en kon echt niet verder. Ik moest me veel meer losmaken van mijn opvoeding, van mijn vader en moeder, en mijn levenshouding veranderen. Ik heb er drie jaar aan besteed en nog altijd blij dat ik dat heb gedaan en er niet voor weg ben gelopen.'

Ook de Jong staat bekend als een sterk psychologische schrijver. Hij beroept zich op zijn levenservaring, zijn eigen verbeeldingskracht en empathie, maar haalt ook veel bij literaire collega's. 'De literatuur is voor mij een bron om de menselijke conditie en de mens zelf te doorgronden. Ik heb veel geleerd van Stendhal, Tolstoj en Proust. Dat zijn grote psychologen. Lees bijvoorbeeld eens hoe Stendhal in zijn roman Lucien Leuwen (1834-36) het ontstaan van een verliefdheid beschrijft. In een tiental pagina's lees je hoe twee mensen voor elkaar vallen, wat daar allemaal speelt aan geilheid, gefascineerd zijn, ijdelheid, angst om belachelijk te lijken, iemand nodig hebben. Daar duikt hij diep onder de conventionele beelden van verliefdheid en laat hij de realiteit zien.'

Maar hoe maak je je dat inlevingsvermogen, die empathie, eigen als schrijver?

'Die ontstaat door interesse en nieuwsgierigheid en een natuurlijke aanleg. Mijn moeder had een grote psychologische belangstelling. Mijn vader had die helemaal niet,' voegt De Jong er lachend aan toe. De moeder van De Jong heeft in een kindertehuis gewerkt voordat ze trouwde. Ze moest stoppen toen ze trouwde, in die tijd wettelijk verplicht. 'Dat was voor mijn moeder heel erg. Ze heeft jarenlang in dat kindertehuis in Zandvoort aan Zee gewerkt. Daar was ze gelukkig, want daar was ze zelfstandig. Ze had een inkomen, huisvesting en een groep jonge kinderen die zich aan haar hechtten als aan een moeder. Kinderen die uit criminele of asociale milieus kwamen en uit huis waren geplaatst, ook kinderen van NSB-ers die na de oorlog tot gevangenisstraffen waren veroordeeld.

'Mijn moeder heeft altijd een verband gezien tussen hoe ik in elkaar zit en het feit dat zij eenzaam en depressief was toen ze zwanger was van mij en op kamers in Breda op haar bevalling zat te wachten. Na 9/11 is wetenschappelijk aangetoond dat er verband bestaat tussen de toestand waarin een zwangere vrouw heeft verkeerd en haar baby. Ze hebben zwangere vrouwen gevolgd die levend uit de *Twin Towers* waren gekomen. Die hadden PTSS en hun baby's zijn daar door beïnvloed. Mijn moeder had dat intuïtief al begrepen. Het heeft ook een rol gespeeld in de manier waarop ze me heeft opgevoed. Ze heeft me in het begin van mijn leven teveel willen beschermen. Ik was een moederskindje.'

Hij is dus schatplichtig aan zijn moeder. Maar ook andere vrouwen hebben een belangrijke rol gespeeld in het leven en de ontwikkeling van De Jong. 'Ik heb een aantal verhoudingen gehad en daar heb ik veel van geleerd. Ik denk dat er voor de ontwikkeling van een man geen betere leerschool is dan de verhouding met een vrouw of met een andere man. En zeker als het een lange verhouding is. Je kunt niet dieper gaan met een ander mens dan in een langdurige relatie.' Hij heeft *Zwarte schuur* opgedragen aan zijn vrouw Jeanne met wie hij al dertig jaar samen is.

Hij hecht er aan te melden dat vrouwen belangrijk zijn geweest in de confrontaties met zichzelf. En dat heeft hij via Maris duidelijk willen maken. 'Dat de roman ook een ode is aan het leven met vrouwen en een reeks vrouwenportretten bevat, dat is in de recensies onderbelicht gebleven. Terwijl dat voor mij bij het schrijven een belangrijk motief was.'

De omgang van Maris met de vrouwen die zijn pad kruisen, laat zien hoe een trauma zich kan ontwikkelen. Het kan de omgang met vrouwen in de weg zitten maar ook een belangrijke rol spelen bij de verwerking ervan.

'Niet alleen het schilderen is voor Maris van existentieel belang om psychisch gezond te blijven, maar daarnaast heeft hij, dankzij Fran, ook een gezinsleven gehad. Ik denk dat dat voor je psychisch evenwicht enorm belangrijk kan zijn. Dat is het geschenk van haar aan hem. De trauma's van Fran en Maris zijn lang diep weggestopt geweest. Dat is ook wat je bij Bessel van der Kolk kunt lezen. Een van de problemen met trauma is dat er niet over gesproken wordt. Het is een bijna automatische reactie dat je het heel diep wegstopt – om te kunnen overleven. Een trauma als gevolg van seksueel misbruik roept enorme schaamte op, waardoor het vaak bijna onmogelijk is om erover te praten. *Vallen is als vliegen* (2019) van Manon Uphoff is in de Nederlandse literatuur bij mijn weten de eerste roman waarin seksueel misbruik uitvoerig wordt beschreven en wordt verbeeld. Ze analyseert daarin ook wat voor gevolgen het op de langere termijn voor haar heeft gehad.'

Onbeheersbare woede

Nog even terug naar de term trauma. 'Aan ons taalgebruik zie je hoe zo'n term afslijt. Maar niet elk ongeluk veroorzaakt een blijvend trauma. Mensen hebben ook een enorme veerkracht. In *Zwarte schuur* sterft het meisje Matty, omdat Maris haar een duw geeft op de hooizolder. Hij ziet haar liggen met gebroken nek en slaat op de vlucht. Het levert hem een diep en vrijwel onherstelbaar trauma op. Ik heb er in het begin van de roman wel onder gezucht. Ik vroeg me af of ik me wel voldoende kon inleven in een jongen en later man die dit op zijn geweten heeft. De dramatische kern van de roman is net zo heftig als die van een Griekse tragedie.'

Hij herinnerde zich de lange en waarschuwend blik van haar moeder toen hij voor het eerst met haar op de schommel stond, hij dacht aan haar vader en haar broer Corné, die hem angst inboezemden, en hij herinnerde zich het oordeel van zijn moeder die altijd zei dat de Trampers anders waren en dus ook Matty, en hij deed het niet, hij kuste haar niet, ook al vroeg ze erom. Hij trok het touw dat hij om haar lichaam had geslingerd strakker. Hij zag haar gezicht veranderen. Haar blik werd kil.

'Jij bent geen echte jongen', zei ze.

Roekeloos kwam hij uit de dekking.

'Zeg dat nog eens.'

Hij strekte de vijf vingertoppen van zijn linkerhand naar haar uit en zette ze op haar borstbeen. Het maakte hem niets uit dat ze een meisje was. Hij gaf haar een duw. Ze bleef met moeite overeind.

'Zeg dat nog eens!'

'Jij bent geen echte jongen,' zei ze. 'Meer een soort meisje.'

Maris gaf haar een harde duw, zo hard dat hij ervan schrok. Het was of een enorme kracht uit zijn hand spoot. Het meisje wankelde. Ze deed een stap achteruit om haar evenwicht te bewaren, maar omdat het touw nog om haar benen zat, was het een kleinstapje, te klein, ze deed er nog een om overeind te blijven, en toen viel ze achterover, nog half op de hooizolder, en ze gleed weg, haar handen klauwend in het stro. Maris zag haar vallen, de schrik op haar gezicht, en hoorde haar met een zware bons tegen de vloer van de schuur slaan.

Toen het stil bleef, deed hij een paar stappen naar voren en zag haar liggen, roerloos, haar hoofd opzij, het lange haar over haar gezicht geslagen. Er gleed bloed uit haar mondhoek.

'Ik ben geïnteresseerd in de donkere kant van het leven, in alles wat er misgaat in ons leven, in verbroken relaties, in pijn en verdriet, in wreedheid en misdadigheid. Alles wat in het dagelijks leven meestal verdrongen wordt, waar we het liever niet over hebben, tenzij in een sensationele vorm. Je kunt dat bij uitstek in een roman naar de oppervlakte laten komen en op een subtiele manier behandelen. Vanaf *Hokwerda's kind* ben ik me daar mee bezig gaan houden. De dood zet alles op scherp in een boek. Lin Hokwerda, die haar minnaar vermoordt. Je zou kunnen zeggen dat ik zo'n drama als romanschrijver in zekere zin ook handenwrijvend beschrijf. Het is *hot stuff*.

Wat is voor jou de definitie van trauma?

'Een heel heftige, dramatische gebeurtenis waardoor je beschadigd raakt. Je geliefde kan overlijden en dat kan tot een trauma leiden, maar dat hoeft niet. Je kunt het ook goed verwerken. Als er sprake is van zelfmoord of een verkeersongeluk is het vaak wel traumatisch. Maar niet alle grote negatieve ervaringen in een mensenleven leiden tot trauma. Toch blijken er, als je er onderzoek naar doet, schokkend veel mensen te leven met traumatische ervaringen.

'Bij Bessel van der Kolk kun je de cijfers lezen: één op de vijf Amerikanen is in zijn of haar jeugd seksueel misbruikt, een op de vier Amerikanen is als kind mishandeld en heeft blijvende schade opgelopen. Dat zijn schokkende cijfers. Bij ons in Nederland werden in 2020 volgens het CBS 1,2 miljoen mensen slachtoffer van huiselijk geweld, incidenteel of structureel.'

De Jong vertelt hoe Stan, de dochter van Fran, een sterke band opbouwt met Maris, haar stiefvader.

'Hij herkent haar drift en onbeheersbare woede en dat brengt ze op een avond bij elkaar. Dan staat Stan stampvoetend van woede tegenover haar moeder en wel zo verschrikkelijk dat die zich geen raad meer weet. Hij is een man, fysiek sterker. Dus hij pakt dat meisje, gooit haar over zijn schouder, brengt haar naar de slaapkamer en daar houdt hij haar net zo lang in zijn armen en tegen zich aangedrukt tot ze tot bedaren komt.'

De Jong vertelt hoe zo'n scène tot stand komt. 'Hier vlakbij, in het trappenhuis, heb ik een keer een meisje van een jaar of zes tijdens een woede-uitbarsting gezien. Ze was het dochttertje van twee heel leuke mensen hier in het voorhuis. Ze was helemaal rood aangelopen, stond stampvoetend van woede tegenover haar moeder, en ik zag dat die moeder bang was voor haar eigen kind. Zo'n scène sla ik als vanzelf op. Ik heb als kind ook enorme driftbuien gehad. Dat schijnt echt niet leuk te zijn geweest. Dat is ook een reden waarom ik denk dat er in de eerste zes jaar van alles gebeurd moet zijn waardoor ik die driftaanvallen had.

'Dat is één van de wonderlijke dingen van het schrijven, vind ik, dat er in je geheugen enorm veel ligt opgeslagen wat tijdens het schrijven precies op het juiste moment wordt aangeboord. Er komt dan iets naar boven waar je al jaren niet meer aan hebt gedacht.'

Herinner je je in welke situaties jijzelf als kind zo driftig kon worden?

'Mijn moeder vertelde erover, hoe ik om me heen kon schoppen en slaan. Ik denk dat ik me op zulke momenten onbegrepen voelde. Ik ben er eigenlijk nu pas aan toe om dat te onderzoeken. Misschien kan ik er ooit via hypnose in doordringen. Daar denk ik wel eens over. Mijn vermoeden is dat ik me op allerlei momenten beknot voelde door mijn al te beschermende moeder, dat er op straat

dingen gebeurden die ik niet aankon, en dat afreageerde op mijn moeder of op een stoel die me in de weg stond.

'Na mijn kindertijd is het verdwenen en mijn moeder heeft altijd gezegd dat ik een ander kind ben geworden zodra ik kon lezen. Op het moment dat ik met een boekje in een hoekje kon gaan zitten ben ik echt veranderd. Toen kwam ik in een heel andere fase terecht.'

Toch verdwenen de driftbuien niet helemaal. Dat heeft hem in z'n volwassen leven ook nog wel parten gespeeld. 'Ik ben geneigd om anderen veel ruimte te geven. Eigenlijk te veel. Dat is niet verstandig, want daardoor hoopt zich toch van alles in je op. Op een gegeven moment komt dat als drift naar buiten. En dan is het onbeheersbaar. Mijn moeder kon ook enorme uitbarstingen hebben, want die cijferde zichzelf weg, zoals dat heette. Het huwelijk van mijn ouders liep niet goed, en daar heb ik als oudste ook last van gehad.' Lachend: 'In het gezin waarin ik ben opgegroeid heb ik al heel wat psychologische kennis opgedaan.'

Een opening naar het verleden

'In *Zwarte schuur* wilde ik ook over een schilder schrijven en al mijn ervaring met en liefde voor de schilderkunst vormgeven. Ik heb voor Maris een aantal schilderijen bedacht. Ik wilde niet alleen maar een romantisch decor van een atelier met de geur van terpentijn en penselen. Maris als het schilderbeest, dat wilde ik absoluut niet. Dus hij schildert figuratief, op een stevige en expressieve manier, en hij is technisch heel goed onderlegd.'

Het eerste schilderij dat De Jong in zijn roman beschrijft heet *Drowning* en het is een mooi voorbeeld hoe hij zich laat inspireren door wat hij leest en ziet.

'Dat schilderij is geïnspireerd op Japanse vrouwen die schelpen opduiken. Ze duiken bijna naakt, met alleen een soort lendendoek en een mes de zee in. Ze hebben een touw aan hun been waarmee ze verbonden zijn met het schip. In geval van paniek kunnen ze aan het touw trekken en worden ze omhooggetrokken. Het wordt door vrouwen gedaan, omdat vrouwen een dikkere onderhuidse vetlaag hebben dan mannen, waardoor ze beter tegen kou kunnen. Het is een beroep dat al 1000 jaar bestaat. De vrouwen duiken naar schelpdieren, die als lekkernij naar restaurants worden verscheept. De vrouwen hebben een speciale ademhalingstechniek ontwikkeld, omdat de schelpen wel op 15 meter diepte liggen. Ze kunnen 2, 3 minuten onder water blijven, ze duiken ook als ze zwanger zijn, ze zijn oersterk.'

Op *Drowning* zie je het beeld van een verdrinken vrouw. Maris heeft zich voor dit beeld laten inspireren door een foto. 'Ik heb bedacht dat je op die foto ziet hoe de duikster, omwikkeld door een touw, in het water drijft. Maris komt die foto tegen in een boek. Dat herinnert hem direct aan Matty, want die had ook een touw om haar been toen hij haar die fatale duw gaf. Door dat touw werd ze gehinderd in haar bewegingen. Je ziet daar heel mooi hoe beelden uit je jeugd en een traumatische ervaring altijd bij je kunnen blijven. In het geval van Maris wordt het een schilderij.'

'Uit alle traumabehandelingen komt naar voren dat je echt iets moet met wat er is gebeurd. Je moet het op een gegeven moment weer onder ogen zien, herbeleven. In het geval van Maris komt het in alle hevigheid weer op z'n pad doordat hij op zijn negenenvijftigste die overzichtstentoonstelling krijgt in het Stedelijk en een journalist besluit in zijn jeugd te duiken. Hij ontdekt en onthult wat er in zijn geboortedorp op Zuid-Beveland is gebeurd toen Maris veertien was. Dat deze afschuwelijke gebeurtenis nogmaals wereldkundig wordt gemaakt, is een

alles omver werpende ervaring voor Maris. Hij en zijn vrouw Fran zijn de enigen die dit verhaal kennen én de drie broers van Matty, naast nog een aantal mensen in Zeeland.

'In zijn eigen wereld kent niemand dit verhaal. Ook zijn twee stiefkinderen weten van niets. Als iets dergelijks plotseling over een van je vrienden bekend wordt, geeft dat een enorme schok. Je blik op diegene verandert ingrijpend. Je zou ook kunnen zeggen dat publicatie in dat weekblad voor Maris een *blessing in disguise* is. Want hij wordt gedwongen om erover te praten. Allereerst met zijn stiefkinderen. Ik schreef een lange scène waarin hij het hen vertelt. Daarna praat hij met zijn vrienden. Zo ontstaat er een opening naar het verleden, hij kan teruggaan naar Zeeland, naar de plek des onheils. Hij probeert nog één keer in contact te komen met de broers van Matty, die hem zijn blijven haten, die zelfs gewelddadig zijn geworden. Hij wil die stap zetten en proberen tot een gesprek en eventueel zelfs verzoening te komen. Het is een essentiële stap, die voor de hand ligt, ook als je niets weet van traumabehandeling.'

Over de rol die schuld en schaamte spelen bij trauma. 'Bij Maris zijn die enorm groot. Schuld aan de dood van een meisje en schaamte over wat hij heeft gedaan. Hij is na zijn daad ook op de vlucht geslagen en heeft zich drie dagen schuil gehouden. Ik denk dat dat onvermijdelijk is als je zoiets stoms en onbeheersts hebt gedaan. Als je zo jong bent is je eerste reactie dat je daaraan wilt ontkomen. Naderhand breekt hij met zijn ouders, want hij heeft er nooit met ze over kunnen praten. Het zwijgen, de onmacht om erover te praten, schijnt ook standaard te zijn'.

De Jong vertelt dat hij bericht kreeg van twee geestelijk verzorgers, die in een gevangenis werken met mannen die zware misdrijven hebben gepleegd. 'Ze gebruiken *Zwarte schuur* om in gesprek te gaan met die mannen. Ze konden in het boek veel zaken aanwijzen waar die delinquenten ook mee te maken hebben. De ontkenning. Het zwijgen van de mensen in je omgeving. Het verzwijgen dat je zelf doet. De onmacht om erover te praten. Maris stort zich op zijn schilderscarrière. Op zijn drieëndertigste, in het midden van het boek, is hij helemaal vastgelopen. In Amsterdam heeft hij kei- en keihard gewerkt om door te breken. Het is hem gelukt, hij is als jonge kunstenaar *top of the bill* en heeft een galerie in New York.

'Iets soortgelijks heb ik zelf meegemaakt. Ik had *Opwaaiende zomerjurken* geschreven, daarna *Cirkel in het gras*. Ik was heel bekend geworden als schrijver. Het ging fantastisch. Maar als mens was ik geïsoleerd geraakt. Dat had te maken met hoe ik in mekaar zat, hoe ik was opgevoed, en dat moest ik gaan uitzoeken. Die periode heb ik gebruikt in mijn beschrijving van hoe Maris vastloopt. Hij ontmoet dan een aan heroïne verslaafde vrouw, ook uit Zeeland, met ook een groot probleem in haar achtergrond. Dat trekt elkaar aan.'

'Mijn strategie in de roman is: het trauma onder ogen zien. Het duurt heel lang voordat Maris dat kan, meer dan veertig jaar zijn er voor nodig. Aanvankelijk wil hij vooral doorleven, schilder worden, het gebeurde achter zich laten. Het is pure overlevingsdrift. Wat er is gebeurd in die schuur is voor hem een zwart gat. Hij is bang dat hij gek zal worden als hij daar weer in wordt gezogen. Hij moet er eerst zo ver mogelijk bij weg, zelfs emigreren naar New York en daar een nieuwe identiteit opbouwen. Maar tenslotte kan hij er niet langer aan ontkomen en is hij, dankzij Fran en zijn stiefkinderen en zijn werk, ook sterk genoeg geworden om het onder ogen te zien.'

Zou het dan misschien toch een trauma kunnen zijn waar je mee te kampen hebt, ook al zou je het zelf nooit zo noemen?

'Ik kan heel wat negatieve factoren aanwijzen in mijn eerste achttien jaar. Het moeilijke huwelijk van mijn ouders, lieve mensen die niet bij elkaar pasten en elkaar jarenlang veel verdriet hebben bezorgd. Ik was daar gevoelig voor, ik zag dat al vanaf jonge leeftijd. Dan is er de emigratie van Friesland naar Zeeland. Dat was een schok, een ontworteling. De angst en onzekerheid van mijn vroege kindertijd, versterkt door mijn luie oog en schaamte over het scheel zien. En dan heb ik het nog niet eens over de problematiek die door mijn religieuze opvoeding is veroorzaakt, de traditie waaruit ik me moest losmaken. Het zijn dingen die me hebben gevormd. Maris zet het verleden om in schilderijen, ik zet het om in romans en essays.

'Toen ik in Amsterdam kwam, ben ik meteen gaan schrijven en de drang om dat te doen was ongelooflijk sterk. Vanaf mijn negentiende heb ik vijf, zes jaar lang een groot deel van de zomers opgeofferd om mijzelf te leren schrijven. Mijn leeftijdgenoten waren nog aan het zoeken. Ik was gefocust, ik wist het al. Ik denk dat het met overleven te maken had. Toen ik van het platteland naar de grote stad ging, heeft het me jaren gekost om me aan te passen. Oppervlakkig gezien ging het snel. Maar als ik dieper kijk, dan heeft het lang geduurd om me niet alleen aan de stad maar ook aan een totaal ander milieu aan te passen. Op mijn zevenentwintigste brak ik door als schrijver, meteen naar een groot publiek. Je ziet het wel vaker bij jonge schrijvers en kunstenaars, dat er na een snelle doorbraak een stagnatie komt.

'De gedrevenheid waarmee ik was gaan schrijven keerde zich tegen me. Mijn leven werd te smal. Ik raakte geïsoleerd, en door het succes werd mijn isolement alleen maar sterker. Mensen drongen zich aan mij op. Ik wilde ze buiten de deur houden, dus trok ik me terug. Het succes van mijn eerste roman moest geëvenaard worden. Ik moest bewijzen dat ik geen eendagsvlieg was, en dat is me met *Cirkel in het gras* gelukt. Toen was het op en ben ik als schrijver een aantal jaren stil gevallen. Een moeilijke tijd. Maar ik heb het kunnen accepteren. Het was kennelijk nodig om eerst veel dingen buiten het schrijven te leren.'

Leven met littekens

Het sluitstuk van *Zwarte schuur* is een verblijf op La Gomera waar Maris en Fran hun huwelijks crisis te boven komen. Er duiken twee vrouwen op, die een wending geven aan hun huwelijk. Albertina, een Mathilde Willink-achtige vrouw, jong en stuurloos, en Manuela, een vrouw met een zware fysieke beperking, die op handen en voeten loopt.

'In de omgang met die twee gekwetste vrouwen voelt Maris vooral mededogen. Hij wordt zachter. Hij zit elke dag uren naar een enorm rotsblok te kijken en tekent het steeds opnieuw. Het is een soort bezinning waar ik verder niks over zeg in het verhaal, maar hij verandert. Hij verandert ook in zijn verhouding met Fran. Terug in Nederland doet hij nog een laatste poging om zich met de broers van Matty, die in het dorp zijn blijven wonen, te verzoenen. Zij bijten zich vast in hun haat en wijzen hem af. Maar voor Maris werkt het bevrijdend. Hij doorleeft opnieuw wat er is gebeurd, hij accepteert het en kan verder met zijn leven. Ik denk dat dat een beslissende stap is in de verwerking van zijn trauma: kunnen accepteren dat het is gebeurd, dat hij schuldig is, maar niet samenvalt met zijn schuld en met wat hij lang geleden heeft gedaan. Hij is en blijft een getekend mens. Maar ook met littekens kun je leven.'

Zal je de volgende keer dat ik je tref toch meer weten over die eerste zes jaar van je leven?

'Onder hypnose loop je het risico dat er dingen naar boven komen die je uit balans brengen. Daar ben ik wel beducht voor: dat er teveel naar boven komt, dingen die ik beter niet had kunnen weten. En ook dat ik een krachtbron van mijn schrijven kwijtraak. Niet weten is ook belangrijk voor een schrijver, voor een kunstenaar. Je moet niet precies weten waar het allemaal vandaan komt en je moet het vooral niet allemaal willen analyseren, want dan maak je het dood. Ik wil graag tot mijn tachtigste blijven schrijven. Dus misschien dat ik die hypnose helemaal op het eind doe, als ik klaar ben met schrijven. Wordt dat dan de finale, een laatste grote openbaring onder hypnose? Ik verwacht dat alles van toen dan is weggebrand door het schrijven.'